

1 Within a sentence, another sentence may be found, which has the role of a part of the main sentence. This kind of secondary sentence is called a subclause. Subclauses usually don't have role markers. A subclause normally begins with an introduction word, a **subordinate conjunction**.

- 2
- **Ke** is the most important subordinate conjunction.
  - **Ĉu** introduces an [interrogative clause](#).
  - **Correlatives with KI** introduce [interrogative clauses](#) and [relative clauses](#).

3 Other subordinate conjunctions are **se**, **ĉar**, **dum**, **ĝis**, **kvankam**, **kvazaŭ**, **ol** and **apenaŭ**.

Ke

4 The word **ke** can be translated as "that" in English, such as in the following examples: "Ŝajnas al Filipino, ke li staras en ŝranko" (It seems to Philip that he is standing in a cupboard.); "Mi pensas, ke ŝi amas lin" (I think that she loves him.) Note that the word "that" may often be omitted in English, but **ke** may not be omitted in Esperanto. For example, we may say "I think that she loves him" or "I think she loves him", but in Esperanto, one must say "Mi pensas, ke ŝi amas lin." Grammatically, **ke** is called a subordinate conjunction. It is used in complex sentences to provide a transition between the main ("independent") clause of the sentence and a secondary ("dependent") clause. The word **ke** can be used for several purposes. In many cases, the part of the sentence following **ke** can be summarized with the correlative **tio**. This can happen especially when it is necessary to indicate the sentence function of the **ke**-clause by use of a preposition; the word **tio** can be used as a substitute for the secondary clause, as in the examples below.

Ke-clause as subject, object or circumstantial complement

5 Okazis, **ke la reĝino mortis**. → **Tio okazis**. - It happened that the queen died. →That happened.

Ŝajnas, **ke pluvos**. → **Tio ŝajnas**. - It looks like it will rain. →It appears that way.

Estas vero, **ke ŝi havis sur si pantoflojn**. → **Tio estas vero**. - It is true that she was wearing slippers. →That is true.

Kompreneble, **ke mi lin amas**. - Of course I love him.

The predicate is inferred:**Estas kompreneble, ke mi lin amas**. → **Tio estas komprenebla**. **Kompreneble** has an E-ending because it is the predicate modifier of the subclause. When changing to **tio** we also have to change to **komprenebla**.

Diru al la patro, **ke mi estas diligenta**. → Diru **tion** al la patro. - Tell Father that I am diligent. →Tell that to Father.

Mi volas **ke vi tien iru**. → Mi volas **tion**. - I want that you go there. → I want that.

Se li sciis, **ke mi estas tie ĉi**, li tuj venus al mi. → Se li sciis **tion**... - Were he to know that I am here, he would immediately come to me. →If he knew that...

Subite li aŭdis, **ke iu alrajdas de la vojo al la domo**. → Subite li aŭdis **tion**. - Suddenly he heard that someone was riding from the road to the house. →Suddenly he heard that.

Mi pensas, **ke ne**. → Mi pensas **tion**. - I think not. [I don't think so.] →I think that.

The subclause has been drastically shortened, = **...that such is not the case**, or something similar.

Li vekigis **per tio, ke iu lin skuis.** = Li vekigis per skuado. - He woke up by means of someone shaking him. = He woke through shaking.

Tiam ŝi ekploris **pro tio, ke ŝi estas tiel malbela.** = Tiam ŝi ekploris pro sia malbeleco. - Then she burst into tears because she was so ugly. = At that time she suddenly cried because of her ugliness.

Via patro neniam povis ekrigardi vin **sen tio, ke li batus sin en la bruston kaj ĝemus.** = ...sen brustobatado kaj ĝemado. - Your father could never glance at you without beating his breast and groaning.

Ne **por tio** mi estas ĉi tie, **ke mi alportadu manĝon al la loĝantoj.** = Mi estas ĉi tie ne por alportado de manĝo al la loĝantoj. - It is not to bring food to the residents that I am here. = I am not here to bring food to the residents.

6 If the preposition is **pri**, the word **ke** is normally omitted (along with the supporting **tio**):

Ili nin kulpigas, **ke ni agas maljuste.** = Ili nin kulpigas pri tio, ke... - They blame us for acting unjustly.

Petu ŝin, **ke ŝi sendu al mi kandelon.** = Petu ŝin pri tio, ke... - Ask her to send me a candle.

8 The preposition **por** is normally placed immediately before the **ke**-clause without the supporting **tio**. The full expression **por tio ke** is rarely used. One can also use **anstataŭ** right before **ke**, and sometimes **malgraŭ**, **krom** and **sen**:

Jen prenu ankoraŭ du panojn kaj unu ŝinkon, **por ke vi ne bezonu malsati.** - Here, take another two loaves of bread and a ham, so that you won't need to go hungry.

Ŝi tuj lavis sian kruĉon kaj ĉerpis akvon en la plej pura loko de la fonto kaj alportis al la virino, ĉiam subtenante la kruĉon, **por ke la virino povu trinki pli oportune.**
- She immediately washed her jug and drew water from the cleanest part of the spring and carried it to the woman, all the while holding the jug so that the woman might drink more comfortably.

Anstataŭ ke ĉiu lernas diversajn lingvojn, ĉiuj ellernadu unu saman lingvon. - Instead of everyone learning different languages, all should learn one and the same language.

Li klopodis daŭrigi, **malgraŭ ke li estis tre laca.** Malgraŭ (tio) ke = kvankam. - He tried hard to continue in spite of being very tired.

Mi nenion pli postulus, **krom ke oni montru al mi sindonecon kaj estimon.** - I demand nothing more, other than showing me dedication and respect.

Vi ne povas ĝin tuŝi, **sen ke ĝi rompiĝus.** - You can't touch it without breaking it. = You can't touch it or it might break.

10 Sometimes in a clause **ke** is used alone without **por** instead of **por (tio) ke**:

Ŝi bone lin kovris, **ke li ne malvarmumu denove.** = ...kovris por ke li ne malvarmumu denove. - She covered him well so that he might not catch cold again.

Tie estis unu riĉa virino, kiu retenis lin, **ke li manĝu ĉe ŝi**. = ...por ke li manĝu ĉe ŝi. - There was one rich woman who detained him, that he might dine with her. ... in order that he eat at her place.

- 12 Only **por ke**, **malgraŭ ke**, **anstataŭ ke**, **krom ke** and **sen ke** are generally accepted. Only the fact that they are unconventional is an argument against sentences like: **Ni parolis, pri ke la prezoj ĉiam altiĝas. Oni argumentis, kontraŭ ke ili ekloĝu en la urbo. Li sukcesis eskapi, pro ke vi dormis. Tio okazis, antaŭ ke mi naskiĝis.** Unconventionality is however a strong argument. By expressing yourself in an unusual manner you risk not being understood. Preferably use an auxiliary **tio**: **pri tio ke**, **kontraŭ tio ke** etc. Instead of **antaŭ (tio) ke** and **post (tio) ke** use **antaŭ ol** and **post kiam**. Instead of **pro ke** use **pro tio ke**, **tial ke** or **ĉar**.

Ke-clause as a supplement

- 13 Often a **ke**-clause acts as a supplement, which clarifies the meaning of a word.

14 De s-ro Bourlet mi ricevis la sciigon, **ke li ne volas publikigi la projekton en la "Revuo"**. - From Mr. Bourlet I received the news that he does not want to publish the project in "Revuo". [Magazine]

Ŝi estis plena de timo, ke la infano mortos. - She was fearful that the child would die.

Li metis la kondiĉon, **ke oni ne instruu al ŝi la Kristanan religion**. - He made the condition that she not be instructed in the Christian religion.

Tio estis la unua fojo, **ke ŝi nomis ŝin sia filino**. - That was the first time that she called her her daughter.

Many use **kiam** instead of **ke** in these types of sentences. **Ke** is normally more suitable because this type of **ke** clause in most cases does not show when the event occurred but explains the particulars of the event.

Estis tia ventego, **ke la tegoloj deflugis de la tegmentoj**. - The windstorm was such that the tiles flew off the roofs.

Ili ambaŭ estis tiel malagrablaj kaj tiel fieraj, **ke oni ne povis vivi kun ili**. - They both were so disagreeable and so proud that one couldn't live with them.

Ili enpakis tiom da libroj, **ke ili ne povis ĉion porti**. - They packed so many books that they couldn't carry everything.

Vi ne estas kulpa, **ke vi fariĝis tio, kio vi estas**. = ...kulpa pri tio, ke... - It's not your fault that you became what you are.= [lit. you are not culpable that you became that which you are]

Ŝi estis tute certa, ke tio estos plenumita. = ...certa pri tio ke... - She was quite certain that that would be fulfilled. =...certain about that which...

Kiel feliĉa mi estas, **ke mi ĝin scias!** - How happy I am to know that! [lit. that I know that]

Here the **ke**-clause shows cause. One could replace **ke** with **ĉar**.

Ĉion mi permesis al vi escepte, ke vi faru tion ĉi. = ...kun la escepto, **ke vi faru tion ĉi**. - I allowed you to do everything except this. ...with the exception that you do this.

Ke-clause as a predicative

- 15 A **ke** clause can be a predicative description of a noun

15 A **ke**-clause can be a predicative description of a noun.

16 La **vero** estas, **ke mi amas vin**. - The truth is that I love you.

La **esenco** de la sciigoj estis, **ke al ili estas bone**. - Essentially the news was that they were well.

Omission of **ke**

17 Sometimes **ke** is omitted before a relative clause, but only in **indirect speech**:

18 Mi diras al vi, ŝi ricevos. = Mi diras al vi, **ke ŝi ricevos**. - I tell you she will receive. = I tell you that she will receive.

La vetero baldaŭ malboniĝos, ŝajnas. = Ŝajnas, **ke la vetero baldaŭ malboniĝos**. - The weather will soon get bad, it seems. = It seems that the weather will soon get bad.

Interrogative relative clauses

19 If a relative clause is a question it starts with **ĉu** or with a **kl-word**. An interrogative relative clause can perform the same sentence function as a **ke-clause**.

20 Diru, **ĉu mi povos veni**. - Tell me whether I will be able to come.

The **ĉu**-question is the object of **diru**.

Ŝi ne sciis, **ĉu ŝi nur sonĝis** aŭ **ĉu tio estis efektivaĵo**. - She didn't know whether she only dreamed or whether that was real.

There are two objects, both **ĉu**-questions linked by **aŭ**.

Ĉu tio estas roso aŭ larmoj, **tio** neniu povis vidi. - Whether that was dew or tears, nobody could see.

The **ĉu**-question is the object with the help of **tio**.

Li provis, **ĉu la pordo estas nefermita**. - He tried the door whether it was open.

The **ĉu**-question is the object of **provis**.

La tuta afero dependas **de tio**, **ĉu ŝi venos aŭ ne**. - The whole affair depends on whether she will come or not.

The question is a circumstantial complement with **de** and the help of **tio**.

Mi dubas, **ĉu vi estas feliĉa**. - I doubt that you are happy.

The question is a circumstantial complement introduced by **pri**. = **Mi dubas pri tio, ĉu...**

Li faris al mi la demandon: **ĉu mi bone fartas**. - He asked me how I was

Li faris al mi la **demandon**, **ĉu mi bone fartas**. - He asked me how I was.

The question is a complement of the word **demandon**.

Mia sola demando al vi estas, ĉu vi amas min. - My only question to you is, do you love me.

The question is a predicate adjective.

Kion ni nun faru, estas demando tre malfacila. - What should we do now is a very difficult question.

The KI-question is the subject of **estas**.

Mi montris al la infano, **kie kuŝas ĝia pupo**. - I showed the child where its doll was lying.

The question is the object of **montris**.

Mi volus scii, **kiom de la ŝtofo ili jam pretigis**. - I would like to know how much material they already got ready.

The question is an object of **scii**.

Mi ne scias, **ĝis kiam ili restos ĉi tie**. - I don't know how long they will stay here. (lit. until when they will stay here)

The question is an object.

Kiel longe ni estis en la malliberejo, tion mi ne scias. - How long we were in prison, that I don't know.

The question is the grammatical object with an auxiliary **tio**.

Nun mi venis, por informi vin, **kio estos kun via popolo en la estonta tempo**. - Now I came to inform you what will be with your people in the future.

The question is a **pri**-adject, but **pri tio** is left out: ...por informi vin **pri tio, kio estos...**

La demando pri tio, kia estos la formo de tiu lingvo, estas por mi afero negrava. - The question concerning what kind of form this language will have, is for me an unimportant matter.

The question directly modifies **la demando** with the help of **tio**.

21 In some languages the same word in relative clauses is used for **ĉu** and for **se**. In English we often say "if" when we mean "whether". In Esperanto we have to make the distinction. **Ĉu** indicates a question. **Se** shows a condition. There is a big difference in meaning:

Morgaŭ li diros, **ĉu** li venos. ≈ Morgaŭ li diros "jes, mi venos" aŭ "ne, mi ne venos". - Tomorrow he will say whether he will come. ≈ Tomorrow he will say "yes, I'm coming" or "no, I'm not coming"

The **ĉu**-question is the object of **diros**. = Tomorrow he will answer the question whether he will come.

Morgaŭ li diros, **se** li venos. = Morgaŭ li diros (ion), sed tio okazos nur se li venos. - Tomorrow he will tell, if he comes. = Tomorrow he will tell (us something), but this will happen only if he comes.

The **se**-clause is a circumstantial complement of condition.

Relative clauses

23 KI-correlatives also introduce clauses without interrogative meaning. Often that type of KI-word in some way represents a matter also found in the main clause. Those kind of KI-words are called relatives, because they show the relationship between the subordinate clause and the main clause.

Relative kiu

24 **Hieraŭ mi vidis viron, kiu promenis sur la strato.** - Yesterday I saw a man who was walking on the street.

The **kiu**-clause is an epithet of the word **viron**. The entirety is a composite of the two sentences: **Hieraŭ mi vidis viron.** + **La viro promenis sur la strato.** (Yesterday I saw a man. + The man was walking on the street.) The same man is the actor in both sentences. In the subclause we use a relative **kiu** to represent the man. One could replace the **kiu**-clause with a participial epithet: **Hieraŭ mi vidis viron promenantan sur la strato.** (Yesterday I saw a man walking on the street.)

La libroj, kiuj kuŝas tie, estas miaj. - The books which lie there, are mine. = **La libroj estas miaj.** + **La libroj kuŝas tie.** (= **La libroj kuŝantaj tie estas miaj.**)

We use **kiuj** with a J-ending because it represents a word in the plural.

La domo, kiun vi aĉetis, estas malbona. - The house, which you bought, is bad. = **La domo estas malbona.** + **Vi aĉetis la domon.** (= **La domo aĉetita de vi estas malbona.**)

We use **kiun** with the N-ending because it is the object of the clause.

Mi vidis la filmojn, pri kiuj vi tiel multe rakontis. - I saw the movies that you told so much about. = **Mi vidis la filmojn.** + **Vi rakontis tiel multe pri la filmoj.**

We use **pri** before **kiuj** because it acts as a prepositional adjunct in the subclause.

Jen venas la verkisto, la librojn de kiu ĉiuj legas. - Here comes the writer, whose books everyone is reading. = **Jen venas verkisto.** + **Ĉiuj legas la librojn de la verkisto.**

De kiu is a possessive supplement of **la librojn** and must come after **la librojn**. Usually **kies** is used instead of **de kiu**: **Jen venas la verkisto, kies librojn ĉiuj legas.**

Riĉa estas tiu, kiu ŝuldas al neniu. - Rich is he who is indebted to no-one.

Mi nun havas tie ĉi preskaŭ neniun, al kiu mi povus konfidi! - I now have here almost nobody to whom I can confide.

Mi vizitos tiujn amikojn, kiujn mi ekkonis dum la pasinta Universala Kongreso. - I will visit those friends that I became acquainted with during the last Universal Congress. = **Mi vizitos tiujn amikojn.** + **Mi ekkonis tiujn amikojn dum...**

The addition of **tiujn** before **amikojn** strengthens the relationship to the relative clause that follows.

Ŝi kisis tiun manon, kiu ankoraŭ antaŭ nelonge kruele batis ŝian infanon. - She kissed this hand which not long before had cruelly beaten her child.

Unuj servas por ornamo, kaj aliaj por manĝo, ekzistas ankaŭ tiaj, kiuj estas tute superflujaj. - Some serve as an ornament, others to be eaten, and there are also those which are entirely superfluous.

One might say that the noun is implied: **...ekzistas ankaŭ tiaj kreskaĵoj, kiuj estas....** (...there exist also those plants, which are...) One might also use a relative **kia** after **tia**, if we are clearly dealing with a quality.

Al Vi, kiu kreas, al Vi, kiu reĝas, hodiaŭ ni preĝas. - To Thee who creates, to Thee who rules, today we pray.

25 It is often difficult to separate the relative clause with **kiu** from the main clause, because the meaning depends on both clauses taken together:

26 **Ŝi prenis la plej belan arĝentan vazon, kiu estis en la loĝejo.** - She took the most beautiful silver vase which was in the dwelling. = **Ŝi prenis la plej belan arĝentan vazon.** + **La plej bela arĝenta vazo estis en la loĝejo.**

The separate sentences are not true. The **kiu**-clause is necessary to limit the meaning of the the sentence element **la plej belan arĝentan vazon**.

27 Many writers do not put commas before and after **kiu**-clauses, when both clauses are necessary for the meaning of the sentence as a whole. However there are no rules about this. One can always put commas.

28 A relative clause with **kiu** normally stands right after the word to which it relates, but sometimes it is found in other positions e.g. at the beginning of the sentence. Then the modified word is always **tiu** or has **tiu** before it:

29 **Kiu volas perfektigi en Esperanto, al tiu mi rekomendas la diversajn lernolibrojn kaj vortarojn.** = **Al tiu, kiu volas perfektigi en Esperanto, mi rekomendas...** - Whoever wants to perfect himself in Esperanto, to him I recommend the various textbooks and dictionaries.

Kiun malĝojo ne turmentis, tiu ĝojon ne sentas. = **Tiu, kiun malĝojo ne turmentis, ne sentas ĝojon.** - Whom sadness does not torment cannot feel joy.

30 Sometimes one main word has more than one relative **kiu**-clause as an epithet. Normally for clarity a **conjunction** is added, i.e. **kaj** or **sed**: **Hieraŭ mi vidis viron, kiu promenis sur la strato, kaj kiu portis grandan valizon.** Both **kiu**-clauses relate to the word **viron**. If there are more than two **kiu**-clauses it suffices to put the conjunction before the last **kiu**-clause: **Jen estas afero, kiu estas tre utila, kiu helpas vin en multaj okazoj, kaj kiun vi tre zorge gardu.** All three **kiu**-clauses are epithets of the word **afero**.

31 Sometimes the relative clause with **kiu** is only tenuously linked to the word of which it is the epithet. That kind of **kiu**-clause simply shows a continuation of the narration. One could just as well use a separate sentence. This type of **kiu**-clause with the function of continuation always stands at the end of the main clause.

32 **Ŝi kun ĝentila rideto transdonis la leteron al la anglino, kiu leviĝis, faris saluton kaj eliris el la ĉambro.** = **Ŝi kun ĝentila rideto transdonis la leteron al la anglino, kaj tiu (poste) leviĝis...** - With a gentle smile she gave the letter to the English lady who got up,said good-bye and left the room. = The one with a gentle smile gave the letter to the English lady, and the English lady (afterwards) got up...

Kelkaj estimataj scienculoj per sugestio falis en kaptilon, el kiu ili tamen baldaŭ retiriĝis. = ...falis en kaptilon, sed ili tamen baldaŭ retiriĝis el ĝi. - Some esteemed scientist, through suggestion, fell into the trap, out of which they nevertheless soon extricated themselves. = fell into a trap, but they nevertheless soon got out of it.

Li ŝuldas al mi mil eŭrojn, kiun sumon li ne repagis malgraŭ plurfoja rememorigo. = **Li ŝuldas al mi mil eŭrojn. Tiun sumon li ne repagis...** - He owes me a thousand euros, which sum he did not repay in spite of several reminders.= He owes me a thousand euros. That sum he did not repay...

Relative kio

33 The relative **kio** can be used as a subordinate conjunction similar to the relative **kiu**. The relative **kio** is used instead the the relative **kiu** if the relative clause is an epithet of a correlative ending in O:

34 Mi volas, ke tio, **kion mi diris**, estu obeata. = Mi volas, ke tio estu obeata. + Mi diris tion. - I want what I said to be obeyed. = I want that to be obeyed. + I said that.

Mi faros ĉion, **kion mi povos**, por trovi por vi konforman okupon. - I will do everything I can to find a suitable occupation for you.

La juvelista laboro enhavas en si nenion, **kio superus miajn fortojn**. - A jeweller's work entails nothing which might surpass my strengths.

Vi rakontis al mi ion, **kion mi neniam forgesis**. - You told me something that I have never forgotten.

Neniu faris ion eminentan, **kio meritus mencion**. - Nobody did anything outstanding that merits mention.

In these cases, when after a tableword ending in O you have an adjectival epithet, you can also use the relative **kiu**: ...faris ion eminentan, **kio meritus mencion**.

35 Often the described correlative is implied.

36 Redonu, **kion vi prenis**. = Redonu tion, **kion vi prenis**. - Give back what you took. = Give back that which you took.

Post du aŭ tri tagoj mi jam ne havos **per kio hejti la ĉambron**. = ...ne havos ion, **per kio mi povus hejti la ĉambron**. - After two or three days I'll no longer have anything with which to heat the room.

37 The relative **kio** is used instead of **kiu** if the relative clause is an epithet of a noun-like adjective with a very general meaning. One could say that the word **io** is understood after the adjective. But in reality the full expression with **io** is never used:

38 La sola, **kion mi deziras**, estas: ke la mondo havu lingvon internacian. (≈ ~~La sola io, kion mi deziras...~~) - All I want is that the world have an international language.

La unua, **kion li faris vespere**, estis tio, ke li elprenis la nukson. - The first thing he did in the evenings was that he took out the nut.

Okazis la plej bona, **kion oni povus imagi**. - What happened was the best that one could imagine.

39 Is a noun is in fact inserted, i.e. **afero**, then we must always use the relative **kiu**: La sola afero, **kiun mi deziras...** (The only thing which I desire...) La unua afero, **kiu okazis...** (The first thing that happened...) Okazis la plej bona afero, **kiun oni povus imagi**. (The best thing happened that one could imagine.)

40 If the meaning of a noun-like adjective is less abstract, and a real noun is understood, then use **kiu**:

41 Vi ne estas la unua [persono], **kiu parolas al mi en tia maniero**. - You are not the first [person] to talk to me in this manner.

Ĉiu estis ravata de la nova kaj bela [afero], **kiun ŝi vidis**. - Everyone was [being] delighted by the novelty and beauty which she saw.

42 The relative **kio** is also used instead of **kiu** to describe an entire sentence. Then **kio** represents the idea of the entire sentence:

Li donadis multe da mono al la malriĉuloj, **kio estis tre laŭdinda**. - He used to give a lot of money to the poor, which was very praiseworthy. = **Li donadis multe da mono al la malriĉuloj**. + Tio estis tre laŭdinda.

Kio represents the entire sentence: **Li donadis multe da mono al la malriĉuloj**. (He used to give a lot of money to the poor.)

Ŝi havas ŝatokupon, **kio estas bona**. = Estas bone, ke ŝi havas ŝatokupon. - She has a hobby, which is good. = It is good that she has a hobby.

Compare to: Ŝi havas ŝatokupon, **kiu estas bona**. = Ŝi havas bonan ŝatokupon. (She has a good hobby.)

La filmo estis tute teda, **pro kio li foriris jam antaŭ la fino**. = Ĉar la filmo estis tute teda, li foriris... - The movie was totally boring, on account of which he left [even] before the end. = Because the movie estas quite boring, he left...

Oni proponis al li oficon de kuriero, **kio promesis esti tre enspeziga afero**. - He was offered a job as courier, which promised to be very lucrative.

Here **kio** does not represent the idea **oni proponis al li oficon de kuriero**, but the idea **ke li eble havos oficon de kuriero**, or **havi oficon de kuriero**.

Emphatic turns of phrases with the relative **kiu** or **kio**

There is a special turn of phrase, constructed by using the present tense of the verb **esti** plus a relative clause with **kiu** or **kio**:

Li decidas pri ĉi tiaj aferoj. → Estas **li**, **kio decidas pri ĉi tiaj aferoj**. - He decides on those types of matters. → It is he who decides about those matters.

The main clause **estas li** introduces the subject with emphasis.

Ni manĝas makaroniojn. → Tio, **kion ni manĝas**, estas makaronioj. → Estas makaronioj [tio], **kion ni manĝas**. - We eat macaroni. → That which we are eating is macaroni. → It is macaroni that we're eating.

Strong emphasis on **macaroni**.

It is often easier to apply emphasis through use of word order: **Pri ĉi tiaj aferoj decidas li. Makaroniojn ni manĝas**.

Relative **kies**

The relative **kies** in most cases shows possession or belonging:

Jen venas la verkisto, **kies librojn ĉiuj legas**. - Here comes the writer whose books everyone is reading. = **Jen venas verkisto**. + **Ĉiuj legas la librojn de tiu verkisto**.

The books belong to this author (because he wrote them).

La ĉambro, **kies pordon la pordisto malfermis**, estis sufiĉe vasta. - The room, the doors of which the doorman closed, was spacious enough. = **La ĉambro estis sufiĉe vasta**. + **La pordisto malfermis la pordon de la ĉambro**.

The relative **kies** can also show the implied object or subject of an action noun.

Ĝi estas ia ennovaĵo, **pri kies akceptado aŭ neakceptado oni devas konsiliĝi**. - It is a type of innovation about whose acceptance or non-acceptance one must get advice. = Ĝi estas ia ennovaĵo. + Oni devas konsiliĝi pri la akceptado aŭ neakceptado de tiu ennovaĵo.

The supplement *de tiu ennovaĵo* shows the implied object of (ne)akceptado: One must get advice whether to accept or not to accept the innovation.

La serpento, **de kies mordo mortis via patro**, nun portas lian kronon. - The serpent, whose bite killed your father, now wears his crown. = *La serpento nun portas lian kronon.* + *Via patro mortis de la mordo de la serpento.*

De la serpento shows the implied subject of *mordo*: *Via patro mortis, ĉar la serpento mordis lin.* (Your father died because the snake bit him.)

In some languages there exists a word similar to *kies*, but which has more meanings. The Esperanto *kies* (whose) can only mean *de kiu*, and only refers to possession or belonging, as an implied object or implied subject. *Kies* can not mean *el kiu*, *al kiu*, *pri kiu* or anything similar: *Venis grupo de junuloj, el kiuj du estis miaj filoj*. We can't say: *...junuloj, kies du estis miaj filoj*. As an independent sentence it would be: *Du el la junuloj estis miaj filoj*. Because we are separating individuals out of a group, we must say *el la junuloj*, not *de la junuloj*. Therefore *kies* doesn't work. *Nia asocio, al kiu ne apartenas tiuj personoj, ne havas ian ajn respondecon pri iliaj agoj*. (Our association, to which these people do not belong, has not responsibility whatever for their actions.) We can't say: *Nia asocio, kies ne apartenas...* As an independent sentence it would be: *Tiuj personoj ne apartenas al nia asocio*. (These people do not belong to our association.) We never say *aparteni de*. So we can't use *kies*.

Relative *kiam*

The relative *kiam* can introduce a temporal subordinate clause. Such a subordinate clause can relate to a time expression in the main clause or to an implied *tiam*:

Antaŭhieraŭ, **kiam mi estis en la urbo**, mi aĉetis novan robon. - The day before yesterday, when I was in town, I bought a new dress. = *Antaŭhieraŭ mi aĉetis novan robon.* + *Tiam mi estis en la urbo.*

Kiam Nikodemo batas Jozefon, tiam Nikodemo estas la batanto kaj Jozefo estas la batato. - When Nicodemus beats Joseph, then Nicodemus is the beater and Joseph is the beaten.

Kiam oni estas riĉa, tiam oni havas multajn amikojn. - When one is rich, [then] one has many friends. = *Tiam oni havas multajn amikojn.* + *Tiam oni estas riĉa.*

Kiam mi venis al li, tiam li dormis. - When I came to him, [then] he was sleeping.

The *kiam*-relative clause can have a temporal preposition before it. The preposition shows the role of the entire *kiam*-clause, not just of the word *kiam*:

Post kiam ŝi estis mallongan tempon en la arbaro, fariĝis nokto. = **Post mallonga estado en la arbaro** fariĝis nokto. - After she had been in the forest for a short time it became night. = After a short while in the forest it became night.

De kiam naskiĝis mia filino, mi estas kiel alia homo. = **De la naskiĝo de mia filino** mi estas kiel alia homo. - From the time my daughter was born I seem to be another person. = From the birth of my daughter I am like another person.

Adam vivis, **post kiam naskiĝis al li Set**, okcent jarojn. = **...post la naskiĝo de Set...** - Adam lived, after Set was born to him, [another] eight hundred years. = ...after the birth of Set...

56 If you insert **tiam** in this type of sentence, then the preposition stands before **tiam**: **Adam vivis, post tiam, kiam naskiĝis al li Set, 800 jarojn.**

57 With an interrogative **kiam** the situation is different. A preposition before a relative **kiam** shows the role of **kiam**, not of the whole interrogative phrase: **Ŝi demandis, ĝis kiam mi restos hejme.** = **Ŝi demandis, ĝis kiu tempo mi restos hejme.**

Relative kie

58 The relative **kie** can introduce a clause of location. It can relate to an expression of location in the main clause or to an implied **tie**:

59 **Mi volis resti tie, kie mi estis.** - I wanted to stay where I was. = **Mi volis resti tie. + Mi estis tie.**

Kie fumo leviĝas, tie fajro troviĝas. - Where there's smoke, there's fire. [lit.Where smoke rise, there fire is found.]

Jen la loko, de kie venis la bruo. - There is the place from which the noise comes. = **Jen (estas) la loko. + De tiu loko venis la bruo.**

Ĉie, kien mi venas, troviĝas ia malbonaĵo, kiu premas la koron. - Every place I come to, one can find some heart-wrenching evil.

60 Instead of the correlative **kie** one can often use **en kiu(j), ĉe kiu(j), sur kio** and the like, mainly if the relative clause is an epithet of a noun, which is not a temporal complement of the main clause. But **kie** is often more elegant:

61 **Kelkajn fojojn mi eĉ legis longajn artikolojn pri mia afero, kie estis videble, ke la aŭtoroj eĉ ne vidis mian verkon.** = ...longajn artikolojn pri mia afero, en kiuj estis... - On several occasions I even read long articles about my project, where one could see, that the author hadn't even seen my work. = ...long articles about my matter in which it was...

The sentence element **longajn artikolojn pri mia afero** is not a circumstantial complement, but the object.

Ne troviĝas, kie sidi. = **Ne troviĝas io, sur kio oni povus sidi.** - One can't find where to sit. = One can't find anything to sit on.

Relative kia

62 The correlative **kia** can introduce a relative clause of characteristic. A relative **kia**-clause can relate to **tia, tiaspeca** or **tiuspeca** in the main clause:

63 **Ŝi ne estas tia, kia devas esti reĝino.** - She is not the type that a queen must be. [or:She is not such as befits a queen.] = **Ŝi ne estas tia. + Reĝino devas esti tia.**

Kia oni vin vidas, tia oni vin taksas. - As you are seen, so will you be judged. = **Tia oni vin taksas. + Tia oni vin vidas.**

Regis tia frostoj, kian ni ĉe ni ne havas eĉ en la plej kruela vintro. - There was such a frost as we have never had even in the cruellest of winters. = **Regis tia frostoj. + Tia frostoj ni ĉe ni ne havas eĉ en la plej kruela vintro.**

La arbo de la suno estis belega arbo tia, kian ni neniam vidis. - The tree of the sun was of such beauty as we had never before seen.

64 When a relative KI-clause relates to a noun with **tia**, one can also use the relative **kiu**: **Vi havas plenan rajton uzi la monon en tia maniero, kiu ŝajnas al Vi la plej bona.**

65 The correlative **kiu** shows a certain individual, while the correlative **kia** means "type of, kind of".

66

Mi uzis tiun aŭton, kiu povas veturi tre rapide. - I used the car that could go very quickly.

We are talking about a specific car. It can travel very quickly.

Mi uzis tian aŭton, kia povas veturi tre rapide. - I used a car of the kind that can travel very quickly.

We are talking about a type of car. All cars of this type can travel very quickly.

67 But in these examples **tiun** and **tian** show clearly enough the distinction between 'individual' and 'type of'. We can therefore use **kiu** in both relative clauses. Preference is usually given to **kiu**, but **kia** further stresses that we are talking about a 'type of' something.

68 Use the relative **kia** only before a sentence with a verb. Before a clause alone, or a group of clauses without a verb, the **comparative kiel** should be used: **Li vizitis (tiajn) urbojn kiel Parizo.** Don't say: ~~...urbojn kia Parizo.~~

Relative kiel

69 The relative **kiel** can introduce a clause of manner or a clause of degree or comparison. A relative clause with **kiel** relates to **tiel** in the main clause, but often **tiel** is omitted.

70

Oni ludas sur fortepiano, tamen tre mallaŭte kaj tiel bele, kiel ŝi neniam antaŭe aŭdis. - Someone plays the piano, but so quietly and so beautifully, as she had never before heard.

Li komprenas predikon [tiel], kiel bovo [komprenas] muzikon. - The understands the sermon, like a cow understands music.

71 A relative **kiel**-clause sometimes describes an entire sentence. Then **kiel** represents the idea of the whole sentence, similar to the **relative kio**: **Ŝia beleco, kiel oni diris, estas la deloga beleco de la malbono.** = Ŝia beleco estas la deloga beleco de la malbono. + Tiel oni diris. (Her beauty was the seductive beauty of evil. + So it was said.= Oni diris, ke ŝia beleco estas... (It was said that her beauty was...))

Relative kiom

72 The relative **kiom** can introduce a clause of quantity or measurement. The **kiom**-relative clause relates to **tiom** in the main clause, but often **tiom** is omitted:

73

Vi faris por nia afero tiom multe, kiom neniu alia ĝis nun faris. - You did more for our undertaking than anyone else has done until now. = Vi faris por nia afero tiom multe. + Neniu alia ĝis nun faris tiom.

Nun vi ricevos tiom multe da mono, kiom vi volas havi. - Now you will receive as much money as you want.

Ĉiuj donas al mi prunte [tiom], kiom mi volas. - Everyone lends me as much as I want.

74 A clause with the correlative **kiom** often shows some kind of limitation:

75 **La kompatinda stana soldato tenis sin, kiom li povis, tute rekte.** - The poor tin soldiers held himself, as much as he could, quite straight.
His strength was limited.

Unu el la plej kuraĝaj knaboj kaj iom post iom ankaŭ ĉiuj aliaj ekkantis strofon el malnova kanto pri cikonioj, kiom ili tion memoris. - One of the most courageous boys and then slowly but surely all the others also started to sing a verse of an old song about storks, as much as they remembered of it.
There were limits to their memory. They couldn't sing more than memory permitted.

Relative **kial**

76 Also **kial** can be used to introduce a relative clause, but only in addition to a noun like **kaŭzo** or **motivo**, and then only rarely:

77 **La efektiva kaŭzo, kial ili ne aliĝas al ni, estas tio, ke ili timas.** - The real cause why they don't join us is that they are afraid. = **La efektiva kaŭzo estas tio, ke ili timas.**
+ **Tial ili ne aliĝas al ni.**
One can also say **...la kaŭzo, pro kiu ili ne aliĝas al ni...** More commonly, however, we use a **ke**-clause: **...la kaŭzo, ke ili ne aliĝas al ni...**

78 So we don't use sentences like: **Ili foriris tial, kial mi foriris.** Instead we say: **Ili foriris pro la sama kaŭzo, kial mi foriris.** Or more often: **...pro la sama kaŭzo, pro kiu mi foriris.**

79 To construct an entire sentence which shows reason one can use **pro kio**: **Mi ne ricevis vian leteron, pro kio mi ne respondis.** You can also reverse the construction using **ĉar**: **Ĉar mi ne ricevis vian leteron, mi ne respondis.**

80 A relative **kial**-clause does not in itself show cause or motive. The cause is shown by the word to which the **kial**-clause relates, and the particle **kial** represents this cause in the subclause. To introduce a subclause which itself shows cause or motive, we mainly use **ĉar**: **Ili foriris, ĉar mi foriris.** [They went because I went.] (My going was the cause of their going.)

Omission of the TI-correlative

81 The word starting with KI in a relative clause often relates to a TI-word in the main clause. Often one can leave out the TI-word without changing the meaning because its presence is still implied. Clarity is most important: If the sentence becomes too unclear then don't omit the TI-word. The relating KI-word and the corresponding TI-word should normally have the same form: They should belong to the same group in the table of correlatives (**tiu — kiu, tio — kio, tiel — kiel** etc.), and should have the same role indicator, or both be without role indicators.

82 **Tiu, kiu havas forton, havas rajton.** → **Kiu havas forton, havas rajton.** - He who has might is right. → Who has power has right [on his side].

Kiu okupas sin je meĥaniko, estas meĥanikisto, kaj kiu okupas sin je ĥemio, estas ĥemiisto. = **Tiu, kiu okupas sin...** - Whoever works in mechanics is a mechanic, and whoever works in chemistry is a chemist. = He, who works in...

Mi pagis al tiu, al kiu oni devis [pagi]. → **Mi pagis, al kiu oni devis.** - I paid the one whom one must pay. → I paid the person one has to pay.

83 Normally you can't leave out an isolated **tiun** or **tiujn**: **Mi finfine provis tiujn, kiujn vi tiom laŭdis.** (I finally tried the ones which you praised so much.) Don't say ***Mi finfine provis, kiujn vi tiom laŭdis.**

84 If **tiu** stands as a determiner before a noun it can't be left out without changing the meaning. But often you can change **tiu** to **la** without a great change in meaning: **Li ankoraŭ ne redonis tiun libron, kiun li pruntis de mi.** → **Li ankoraŭ ne redonis la libron, kiun li pruntis de mi.** If one would say: **Li ankoraŭ ne redonis libron, kiun...** it would be about one of those books which he borrowed from me. The meaning would have changed.

85 **Tio, kio pasis, ne revenos.** → **Kio pasis, ne revenos.** - That which has passed will not come back. → What has passed will not come back.

Li tuj faris tion, kion mi volis. → **Li tuj faris, kion mi volis.** - He right away did that what I wanted. → He immediately did what I wanted.

86 If **tio** and **kio** have a preposition it is preferable not to leave out **tio**: **Marta renkontiĝis kun tio, kun kio renkontiĝas milionoj da homoj.** Not: **Marta renkontiĝis, kun kio renkontiĝas...**

87 When a relative **kiam**-clause relates to **tiam**, then usually **tiam** is left out. Only for emphasis **tiam** is kept: **Kiam oni estas riĉa, [tiam] oni havas multajn amikojn.**

88 Instead of **post tiam kiam, de tiam kiam** etc. we usually say only **post kiam, de kiam** etc. So we leave out **tiam** but keep the preposition. In those cases the preposition relates not to the word **kiam**, but to the entire **kiam**-clause: **Post tiam, kiam ŝi estis mallongan tempon en la arbaro, fariĝis nokto.** → **Post kiam ŝi estis mallongan tempon en la arbaro, fariĝis nokto.**

89 Instead of **ĝis (tiam) kiam** we simply say **ĝis**. We also don't say **dum (tiam) kiam**, but simply **dum**. **Ĝis** and **dum** are themselves subordinate conjunctions, and don't require support from **kiam**. Instead of **antaŭ tiam kiam** we normally say **antaŭ ol**.

90 If a relative **kie**-clause relates to an isolated **tie**, the **tie** is then often left out but it may be conserved for emphasis: **Kie estas pano, [tie] ne mankas panpecetoj.**

91 A relative **kia**-clause always relates to **tia** in the main clause. In most cases we keep **tia**, but if the sentence remains clear without it, we can leave it out: **Li havas [tia] kapon, kian vi ne trovos en la tuta mondo.**

92 The relative **kiel**-clause always relates to **tiel** in the main clause, but often **tiel** can be inferred: **Ne vivu [tiel] kiel vi volas, vivu [tiel] kiel vi povas.**

93 The relative **kiom**-clause always relates to **tiom** in the main clause, but often **tiom** can be inferred: **Da pulvo ni havas [tiom] kiom vi volas.**

94 The relative **kies**-clause very rarely relates to **ties** in the main clause. However, on that rare occasion when it does, you really shouldn't leave out **ties**: **Kies ĝi estas, ties ĝi restu.**

95 A relative clause with **kial** never relates to **tial** in the main clause.

96 Omitting the TI-word is usually not possible in the case when the TI-word and the relative KI-word belong to different grammatical categories.

97 Don't say: **Mi konas, kiu venis.** Say: **Mi konas tiun, kiu venis.** Don't say: **Ĝi estas besto, kian vi timas.** But rather: **Ĝi estas tia besto, kian vi timas.**

You can't say: **Ili loĝas, de kie mi venas.** You have to say: **Ili loĝas tie, de kie mi venas.** You also can't say: **Li devenas, kien mi iros.** You must say: **Li devenas de tie, kien mi iros.** One also cannot leave out **tie**, while keeping the preposition which stands before **tie**. Don't say: **Li venas de kie mi loĝas.** Say: **Li venas de tie, kie mi loĝas.**

98 In some languages it is possible to leave out the relative KI-word. This is not possible in Esperanto. Don't say: **La viro, mi vidis, portis valizon.** Say: **La viro, kiun mi vidis,**

98 In some languages it is possible to leave out the relative KI-word. This is not possible in Esperanto. Don't say: La viro, mi vidis, portis valizon. Don't say ~~Nun estas la horo, ŝi normale alvenas~~. Say: Nun estas la horo, kiam ŝi normale alvenas.

99 In some languages it may be possible to omit the relative pronoun, while retaining the preposition which then stands alone somewhere in the clause (even at the end). This is absolutely impossible in Esperanto. The preposition must stand before the clause it introduces. Don't say: Mi vidis tiun knabinon, vi parolis pri. Rather say: Mi vidis tiun knabinon, pri kiu vi parolis.

Se

100 Se = "under the condition that, providing that, supposing that". Se introduces a subclause which shows a condition, supposition or occasion:

101 **Se li sciis, ke mi estas tie ĉi, li tuj venus al mi.** = *En la okazo, ke li sciis...* - If he knew that I was here, he would immediately come to me. = In the event that he knows...

The conditional is used because it is only fantasy.

Se mi estus sana, mi estus feliĉa. = *Sub la kondiĉo, ke mi estus sana...* - If I were healthy, I would be happy. = Under the condition that I be healthy...

Se li havas multe da mono, li verŝajne aĉetos aŭton. - If he has a lot of money he will likely buy a car.

The AS-ending and the OS-ending (indicative) show that it may be reality. He may really have a lot of money but we don't know for sure.

Se iu havas multe da mono, tiu havas ankaŭ multe da problemoj. - If someone has a lot of money they will also have a lot of problems.

The AS-form shows that we're dealing with principle valid for all time.

Tiu ĉi libro havas sesdek paĝojn; tial, se mi legos en ĉiu tago po dek kvin paĝoj, mi finos la tutan libron en kvar tagoj. - This book has sixty pages; therefore if I read five pages a day, I will finish the whole book in four days.

It's also possible to use the conditional in these sentences. With the future tense it's not always possible to make a neat distinction between fantasy and fact because the future is always uncertain.

102 When a se-clause is at the beginning of the sentence, one often uses tiam in the main clause for clarity. Tiam represents the idea of the se-clause. One can also use 1)tiuokaze, tiaokaze or something similar: **Se ĉiu balaos antaŭ sia pordo, tiam en la tuta urbo estos ordo.**

103 Sometimes tio in the main clause represents the idea of the previous se-clause: **Se ŝi havas multe da mono, tio ne nepre signifas, ke ŝi estas feliĉa.** (If she has a lot of money, that does not necessarily mean that she is happy.) = *If she has a lot of money, the fact that she has a lot of money does not necessarily mean...*

104 Se is also used in a main clause to express a strong desire which likely cannot be realized. The verb has the US-ending in that type of sentence: **Ho, se mi estus sola! Se mi ne havus infanon!**(Oh, if I were alone! If I didn't have a child!) *I really wish I were alone and didn't have a child (but this is not possible).* One could say that a real main clause is implied: **Ho, se mi estus sola, tiam mi estus feliĉa!** (Oh, if I were alone then I would be happy!) In sentences of desire starting with se you can use nur to emphasize the wish: **Ho, se mi nur estus sola!**(Oh, if only I were alone!) **Ho, se mi nur povus esti tiu feliĉulo!** (Oh, if I could only be that happy person!)

Ĉar

105 **Ĉar** = because, introduces a subordinate clause which shows a cause or motive.

106 La tranĉilo tranĉas bone, **ĉar ĝi estas akra**. = Ke la tranĉilo estas akra, estas la kaŭzo, ke ĝi tranĉas bone. - The knife cuts well because it is sharp. = The sharpness of the knife is the cause for its cutting well.

Ĉar vi estas tiel servema, mi faras al vi donacon. - Because you are so helpful, I'm giving you a present.

Venigu la kuraciston, **ĉar mi estas malsana**. - Call the doctor because I am sick.

Li estas mia onklo, **ĉar mia patro estas lia frato**. - He is my uncle because my father is his brother.

The fact that my father is his brother is the reason for calling him my uncle.

107 If a clause with **ĉar** is at the beginning of a sentence, then we often use **tial** in the main clause. **Tial** represents the idea of the **ĉar**-clause: **Ĉar la aŭtoro de la lingvo Esperanto tuj en la komenco rifuzis unu fojon por ĉiam ĉiujn personajn rajtojn kaj privilegiojn rilate tiun lingvon**, tial Esperanto estas "nenies propraĵo". By the end of such a long **ĉar**-clause it's possible to forget that it started with **ĉar**. **Tial** introduces the consequence of the cause and reminds us that we are talking about a cause. Sometimes **tial** is used right before **ĉar** for emphasis: Mi petas tion ĉi tial, **ĉar mi scias la inklinon de la plimulto da homoj**. After **tial** we do use a regular **ke**-clause. **Tial ke** = **pro tio ke** = **ĉar**: Tio ĉi estas nur tial, **ke la ideo mem de lingvo "tutmonda" estas tiel alta kaj alloga**. Do not use the variant **pro-tio-ĉar**

Dum

108 **Dum** introduces a temporal clause. A **dum**-clause shows something occurring simultaneously in the main clause. We use **dum** if both the relative clause and the main clause are more or less durative, and the actions last for roughly the same time:

109 Unu el la vojaĝantoj gardodeĵoris, **dum la aliaj dormis**. - One of the travellers was on guard duty while the others slept.

The guard duty and the sleeping occurred at the same time.

Restu apud mi, **dum mi kun li ekstere parolos**. - Stay beside me while I speak with him outside.

110 Often a **dum**-clause shows something, which contrasts with the main clause. Then the durational aspect can weaken and sometimes almost disappear.

111 **Dum interne ĉio kantadis kaj ĝojadis**, ŝi sidis malgaja en sia ĝardeneto. - While inside all and sundry were singing and making merry, she was sad, sitting in her garden. (Note: "ĉio"=everything, is unusual here. Normally one would expect "ĉiu" or "ĉiuj".)

The two actions which are simultaneous and ongoing are strongly contrasted to each other.

Li estas nur unufoja mensoginto **dum vi estas ankoraŭ nun ĉiam mensoganto**. - He lied only once while you, still now, are a perpetual liar.

The two states are simultaneous (although the action of the onetime liar occurred previously), but here the important thing is the contrast between the onetime liar and the perpetual liar.

112 At first **dum** was only a subordinate conjunction. Later **dum** also became a preposition: **Dum la manĝado** venas apetito.

113 If not both actions are durative, or if we don't particularly want to show the duration, we use the **relative kiam**. Then the two actions may be simultaneous for only a moment: **Kiam mi venis al li**, li dormis. **Kiam oni estas riĉa**, oni havas multajn amikojn. **Dum** and **kiam** have different nuances. Therefore don't use them both together. Don't say: ~~Tio okazis, dum kiam mi loĝis en Romo~~. Say ...**dum** mi loĝis en Romo, when talking about a longer duration. Say ...**kiam** mi loĝis en Romo, if it was of short duration or if the duration doesn't matter.

Ĝis

114 **Ĝis** introduces a clause which shows the temporal endpoint of the main clause. When the action of the **ĝis**-clause starts, the action of the main clause finishes.

115

Ili persekutos vin, **ĝis vi pereos**. - They will persecute you until you will perish.

When you will perish, your persecution will end.

Malĝoje ŝi eliris el la palaco kaj iris dum la tuta tago tra kampoj kaj marĉoj, **ĝis ŝi venis al la granda arbaro**. - Unhappily she went out of the palace and all day went through fields and marshes until she came to the great forest.

When she came to the big forest the walking stopped.

Ili jam obstine celados al ĝi ĉiam pli kaj pli kaj ne ĉesos en sia celado tiel longe, **ĝis ili la aferon atingos**. - They will stubbornly aim for their goal, striving more and more and will not stop until they have reached the goal.

116 A **ĝis**-clause should always show something more or less momentary. Don't say: ~~Mi restis, ĝis li dormis~~. Say: **Mi restis, ĝis li ekdormis**. Or: **Mi restis, ĝis mi vidis, ke li dormas**. Or something similar.

117 In a temporal relative clause adding **kiam** after **ĝis** is not only superfluous, but should be avoided. Don't say: ~~Mi daŭrigos demandadi, ĝis kiam vi respondos~~. Simply say: **Mi daŭrigos demandadi, ĝis vi respondos**. **Ĝis** is itself a subordinate conjunction, and does not require the aid of **kiam**. But if it is an interrogative clause, **ĝis kiam** is quite normal: **Mi demandis, ĝis kiam ili restos tie**.

118 It may seem strange that we only use **ĝis kiam** with questions. The explanation is that a non-interrogative **ĝis kiam** actually requires an entirely different construction than the interrogative **ĝis kiam**. The similarity is only superficial. In front of a non-interrogative subclause **ĝis** relates to the entire subclause: **Mi daŭrigos demandadi, ĝis kiam vi respondos**. = **Mi daŭrigos demandadi ĝis la tempo de via respondo**. In an interrogative subclause, however, **ĝis** relates only to **kiam**: {5} = {6} With this type of subclause both **ĝis** and **kiam** are absolutely needed to express the intended meaning. In a temporal **ĝis**-sentence **kiam** is entirely superfluous. In fact, by adding this superfluous **kiam** one might create the impression that this is a question, which it certainly is not.

119 Some people mistakenly (under the influence of their mother tongue) add **ne** to a **ĝis**-sentence giving it the wrong meaning. They might say, for example: **Mi rifuzos kredi al viaj vortoj, ĝis vi ne donos pruvojn**. The intended meaning is that the action "rifuzi kredi al viaj vortoj" [to refuse to believe your words] will stop at that moment after proof has been presented. One would therefore say: **Mi rifuzos kredi al viaj vortoj, ĝis vi donos pruvojn**. However if we use **dum** instead of **ĝis** then we must use **ne**: **Mi rifuzos kredi al viaj vortoj, dum vi ne donos pruvojn**. The action "rifuzi kredi al viaj vortoj" will last as long as proof is not given (until the time that proof is given).

120 **Ĝis** at the beginning is not only a subordinate conjunction, but also a preposition: **Post la vespermanĝo niaj fratoj eliris kun la gastoj el sia domo kaj akompanis ilin ĝis ilia domo**.

Kvankam

121 **Kvankam** introduces a clause which shows insufficient cause or insufficient deterrent. A **kvankam**-clause shows something which has not managed to hinder the idea in the main clause:

122 **Ŝi edziniĝis kun sia kuzo, kvankam ŝiaj gepatroj volis ŝin edzinigi kun alia persono.** - She married her cousin although her parents wanted to marry her off to another person.

She did get married to her cousin. The wishes of her parents could not prevent that.

Ĉemizojn, kolumojn, manumojn kaj ceterajn similajn objektojn ni nomas tolaĵo, kvankam ili ne ĉiam estas faritaj el tolo. - Shirts, collars, cuffs and other similar objects are called linen, although they are not always made out of linen.

We do in fact call them linen. The fact that they are not always made of linen does not deter us.

123 If a **kvankam**-clause stands at the beginning, then often for clarity **tamen** is used in the main clause.

124 **Kvankam la pasintaj tagoj povis ŝin prepari al tia sorto, ĝi tamen estis surprizo.** - Although the past days could have prepared her for that fate, it nevertheless was a surprise.

Kvankam blinda kaj maljuna, li en la daŭro de tre mallonga tempo perfekte ellernis Esperanton. = **Kvankam li estis blinda kaj maljuna...** - Although blind and old, he managed to learn Esperanto perfectly in a very short time.

125 Never use **sed** (nor **kaj**) in support of a clause starting with **kvankam**. Don't say: **Kvankam mi ne volis tion, sed mi faris.** Say: **Kvankam mi ne volis tion, mi tamen faris.** or **Mi ne volis tion, sed mi tamen faris.**

126 **Kvankam** is similar to **malgraŭ**. The difference is that **kvankam** introduces a relative clause, while **malgraŭ** is a preposition which stands before a noun: **Ili rifuzis helpi, kvankam mi petegis.** = **Ili rifuzis helpi malgraŭ mia petego.**

127 But also **malgraŭ** can introduce a relative clause with the help of **ke** or **tio ke**: **Ili rifuzis helpi malgraŭ (tio), ke mi petegis.** The expression **malgraŭ (tio) ke** is less common, and therefore more emphatic than **kvankam**. There is also an even more emphatic expression **spite ke**, which intense opposition: **Ili rifuzis spite ke mi petegis.** Also **eĉ + se** can sometimes have a similar meaning. **Eĉ + se** shows that it would be surprising if the matter could not be prevented: **Ili rifuzus, eĉ se mi petegus.**

Kvazaŭ

128 **Kvazaŭ** = "as if". **Kvazaŭ** can introduce a relative clause with a fantasized comparison:

129 **Tie ili sidis kune, kvazaŭ ili estus gefianĉoj.** = **Ili sidis kune tiel, kiel estus, se ili estus gefianĉoj.** - There they sat together as if they were engaged. = They sat together in such as way as they would have, had they been engaged.

They were not engaged but appeared that way.

Ŝi kuris al li renkonte, **kvazaŭ ŝi volus lin kisi**. Ŝi tion ne faris. - She ran to meet him as if wanting to kiss him. She did not do that.

Estas al mi **kvazaŭ mi sonĝus**. - I feel as if I were dreaming.

Mi havas tian senton, **kvazaŭ mi kiskus mian patriron!** = Mi havas tian senton, kian mi havas, se mi kiskus mian patriron. - I have a feeling as if I were kissing my mother! = I have the feeling I would have if I were kissing my mother.

130 In these **kvazaŭ**-clauses the conditional is normally used. But if the **kvazaŭ**-clause in any way reflects someone's thought, then more often than not the indicative is used. Then we are dealing with **indirect speech**, in which one always uses the verb form of the original thought or utterance: **Ŝi havis la senton, kvazaŭ tio estas ŝia arbo**.

131 **Kvazaŭ** often acts as an adverbial participle (not introducing a relative clause). In that case we normally use only the indicative: **Ili vidas en mi personon, kiu kvazaŭ ludas la rolon de ia reĝo**.

Ol

132 **Ol** can introduce a temporal clause, if before it there is the word **antaŭ**:

133 **Antaŭ ol li atingis sian celon**, la suno subiris. = Pli frue ol tiam, kiam li atingis... - Before he reached his goal the sun went down. = The sun went down before he reached his goal.

Mi ne manĝos, antaŭ ol mi diros mian aferon. = Mi ne manĝos pli frue ol tiam, kiam mi diros mian aferon. - I will not eat before telling my story. = I will only eat after I have told my story.

134 **Ol** usually shows comparison together with **pli** or **alia**. Also [2] **antaŭ ol** is a comparison. Two time frames are compared. One of these times is earlier therefore before. It would also be logical to use **antaŭ kiam** just as we use **post kiam**. Alternatively it would not be inconceivable to say **post ol** instead of **post kiam**. But the tradition has long been established to use **antaŭ ol** and **post kiam**. Both are logical. It would also be logical to say **antaŭ ke** (= **antaŭ tio ke**), and **post ke** (= **post tio ke**), but these expressions are not used in practice. We recommend using **antaŭ ol** and **post kiam**, because they are the most easily understood due to their frequency of use.

135 If the main clause and the relative clause have the same subject, then instead of using a relative clause you can use **antaŭ ol** + an infinitive **Oni devas iri longan distancon, antaŭ ol veni al la rivero**.

Apenaŭ

136 **Apenaŭ** is most often an adverbial particle, but it can also be a subordinate conjunction in a temporal relative clause. In that case **apenaŭ** means "immediately after" or "almost simultaneous with". These **apenaŭ**-clauses always stand at the head of the main clause:

137

Apenaŭ ŝia patrino ŝin rimarkis, ŝi kriis al ŝi: "Nu, mia filino?" = Tuj post kiam ŝia patrino ŝin rimarkis (preskaŭ samtempe), ŝi kriis... - Hardly had her mother noticed her, when she yelled to her: " Well, my daughter?" =Right after her mother noticed her (almost simultaneously), she yelled...

Apenaŭ ŝi ektuŝis ŝian brakon, el la buŝo de Janjo elsaltis krieto de doloro. - She had hardly touched her arm, when out of Janjo's mouth came forth a whimper of pain.

138 Alternatively you can use **apenaŭ** as an adverbial particle in the main clause: **Apenaŭ ŝi ektuŝis ŝian brakon, kiam el la buŝo...**The phrase **kiam el la buŝo...** is now a temporal subordinate clause.